

Projekt: Uresničevanje prenovljenega Evropskega programa za učenje odraslih 2012–2014 v Sloveniji (EPUO)

Naloga: Priprava definicije učeče se skupnosti

dr. Nevenka Bogataj, Mateja Pečar
22. 2. 2013

1. UVOD

Skupnost, njeno učenje in definicija nas zanimata, ker:

- v projektu EPUO iščemo opredelitev pojma učeča se skupnost,
- bodo **motivacijski dogodki tega projekta**, kot so **Parade učenja**, povezane z učečimi se skupnostmi, in zato želimo rezultate, ki bodo nastali pri opredelitvi pojma učeče se skupnosti na podlagi razprav različnih interesnih skupin kot tudi na podlagi analize literature in primerov učečih se skupnosti v Sloveniji in tujini, vkjučiti v pripravo teh dogodkov.

V širšem smislu bo opredelitev prispevala k:

- zavedanju, da v družbi znanja dobivajo **socialne spretnosti** vse večji pomen. Sposobni bi naj bili (bolj) avtonomnega, strpnega in hkrati sodelujočega obnašanja kot v preteklosti;
- **natančnejši, jasni in utemeljeni uporabi pojma**, saj so na konceptu skupnosti slonele ključne ideologije polpretekle zgodovine;
- odzivu na ugotovitve raziskave ELLI Index Europe 2010, ki kaže, **da Slovenija** dosega dobre rezultate na treh področjih učenja po Delorsu (1996), **zaostaja pa na področju učenja, da bi znali bolje živeti v skupnosti**;
- podatkom in primerom iz slovenskega okolja, saj ima lahko isti pojem/termin v različnih kontekstih zelo različne pomena, na kar je družboslovje pozorno že dlje časa.

Namen učenja po Delorsu (1996)¹:

1. da bi vedeli,
2. da bi znali delati;
3. da bi znali živeti v skupnosti in
4. da bi znali biti (poznavanje samega sebe).

Učenje, da bi znali živeti v skupnosti, spada med bistvene naloge vzgoje in izobraževanja, v katerem sta lahko pristopa dva: odkrivanje drugih ljudi in vključevanje v skupne naloge, v katerih se rojeva nova identiteta sodelujočih, ki omogoča preseganje osebnih navad in poudarja njihove skupne značilnosti, ne pa razlike.

¹ Delorsova opredelitev učenja v tem zapisu je zelo poenostavljena. Našli sva jo zapisano v nič koliko različicah, a za iskanje definicije, ki naj bi povzela bistvo, bi bilo morda dobro seči nekoliko širše in globlje.

Skupina še ni skupnost. Ta dva pojma ločuje čas trajanja in njegove posledice npr. demokratičnost odnosov, spoštovanje drugačnosti ipd.. Če skupina s časom oblikuje skupno identiteto, ima skupno preteklost, razvojno vizijo in razdeljene vloge ter odgovornost za skupno, lahko skupina postane skupnost. Lahko pa skupina obstaja le za zadovoljevanje individualnih interesov, ki jih posamično pač ni mogoče uresničiti. Praksa kaže, da se učenje lahko odvija v obeh. Primer ŠK Sopota je primer skupine, ki je prerasla v skupnost. Skupnost je ogrožena, če nima prihodnosti oziroma razvojne vizije. Slednjo bi naj skupnost izbirala sama. Zunanji vplivi (občina, javne institucije ipd.) so lahko pri tem pomembna spodbuda ali opora, a le dokler skupnost ostaja za to vizijo subjekt ne pa objekt. Odprtost skupnosti za zunanje vplive je za njeno prihodnost ključna. To pomeni oblikovanje in vzdrževanje kritične zavesti, znanja in občutka za ravnovesje med lastno vizijo in omenjenimi vplivi.

Skupnostno učenje mora dati posamezniku možnost (prostor v skupnosti) za **samouresničevanje**; v skupnosti je pomemben vidik izmenjave znanj tudi prenašanje znanj in izkušenj med generacijami, torej **medgeneracijsko učenje**. Ker skupnostno učenje vključuje tudi vzajemno **soodgovornost**, se znotraj skupnosti razvijejo tudi **solidarnost, sočutje, podpora**, v širšem smislu pa prostor za **prostovoljstvo** (tu mislimo tako na prostovoljske dejavnosti kot tudi na občutljivost za potrebe po prostovoljskih dejavnostih in njih načrtovanje kot tudi na usposabljanje za prostovoljstvo).

Časovni in prostorski konteksti tujin primerov so različni. Na Nizozemskem je poudarjeno načrtovanje razvoja vasi (Kucler, 2012). Velika Britanija, za slovensko IO pogosto zgled, se je s svojo ključno ustanovo, NIACE, leta 2002 usmerila v skupnostno izobraževanje na podlagi ugotovitve, da so soseske v krizi, za kar so vzroki kompleksni (Thompson, 2002). Predmet pozornosti so bile revne soseske, pri katerih je bil ugotovljen velik delež priseljencev (70 % v revnih soseskah). Zanje viri preživljanja niso bili lokalni, prav tako velja za kazalnike in avtoritete, ki so vodile razvojne odločitve. Vendar so v Veliki Britaniji problem predvsem milijonska mesta, zato je reševanje omenjene problematike težko neposredno uporabiti v slovenskem kontekstu, kjer sta vzorec poselitve (prek 6000 majhnih naselij) in gospodarska zgodovina bistveno drugačna. Kljub zanimivostim omenjenega vira so izkušnje in priporočila, nastala znotraj NIACE, za slovensko prakso uporabne le v omejeni meri. Prioritetna cilja EPUO pa lahko zasledujeta obe državi, vendar vsaka le znotraj lastnega kulturnega konteksta.

Danska praksa, ki jo posebej Grundtvig, je s tega vidika vsaj nekoliko bližja slovenskemu izobraževanju odraslih, ki je prav v teh idejah iskalo vzor za svoj začetni razvoj. Njegova načela in rezidenčne šole so poudarjale vlogo hkratnega bivanja in učenja, torej so poudarjale učenje, ki poteka v skupnosti. Zato so oblikovali, spodbujali in ustvarjali rezidenčne šole. Podrobno analizo omenjenega koncepta podaja v svoji diplomski Slana (2009) pod mentorstvom vidnejših oseb slovenske andragogike (Jelenc Krašovec, Kump). Slana je zbrala bogat nabor definicij, med katerimi za namen naše analize privzemamo Jarvisovo opredelitev učenja (Jarvis, 2007), nastalo na podlagi Piageta in potrjeno tudi od mnogih slovenskih strokovnjakov drugih strok (Polak, 2007: 46, Peklaj, 2001). Omenjeni viri so blizu tudi opredelitvi pojma skupnosti Bahovec (2005), ki po Sorokinu (1957) privzema za ključni element skupnosti odnose. Grundtvigova načela so torej blizu takemu razumevanju skupnosti in hkrati slovenski realnosti, v kateri so ti odnosi nastajali stoletja dolgo v več kot 6000 naseljih (statistični urad, 2011), pod vplivom Cerkve poleg okrepljenega socialnega nadzora ter ga omehčali šele po drugi svetovni vojni s povečevanjem mest, v katerih so odnosi ohlapnejši in je torej

skupnost manj izražena. Očitno torej je, da je opredelitev skupnosti kulturno specifična, torej pogojena s časom in prostorom.

V nadaljevanju govorimo o značilnostih skupnosti in procesov v njej ter na tej podlagi podamo opredelitev »učee se skupnosti«. Metodologija zbiranja podatkov je opredeljena s projektom EPUO:

- pregled literature,
- izbor primerov dobre prakse (posameznik-skupina, glede na področje delovanja – npr. prostovoljci, glede na učinke/odmevnost),
- razprava s ključnimi deležniki.

2. ANALIZA LITERATURE

2.1 Skupnost kot struktura in proces

Značilnosti skupnosti

Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje skupnost kot nekaj, »kar je sestavljeno iz več ljudi, ki jih povezujejo skupne lastnosti, potrebe, cilji, in tvori celoto« ali tudi »skupina ljudi, organizirana za zadovoljevanje določenih splošnih družbenih potreb« ter se lahko nanaša tudi na sodelujoče ustanove (SSKJ, 2000).

Skupina se od skupnosti loči po odnosih, ti pa so po Sorokinu (1957, cit. Bahovec, 2005) lahko pogodbeno interesni, pristni, obvezni ali mešani. Odnose poudarjajo tudi vsi drugi viri (Jeriček, s. 47, Ozvald, 1927. Freire v Randall, 1988: 60, v Slana. Černalogar, 2008, Šinkovec, 2009). Značilnost odnosov je, da za njihovo oblikovanje in delovanje terjajo čas. V tej točki jih je mogoče povezovati s konceptom trajnosti, ki ga sicer ne obravnavamo. Povezanost elementov skupnosti (članov, udeležencev, ljudi, prebivalcev, zaposlenih ipd.) z odnosi poteka lahko po dveh konceptih (Bahovec, 2005):

- konceptu enklave (ti odnosi temeljijo na interesu, specifičnostih, lahko tudi medsebojnem tekmovanju za uresničevanje interesa, ključna je razmejitev skupnosti glede na okolje in njena relativna zaprtost npr. poudarjanje posebnosti);
- konceptu skupnosti spomina (ti odnosi temeljijo na ohranjanju preteklih značilnosti in hkrati viziji prihodnosti, zavezanosti podobnemu smislu, imajo enake navade, a ni nujno, da se strinjajo med seboj; med njimi poteka živ (neformalen) dialog; sodelovanja je več kot tekmovanja, stik z okoljem je močnejši, ekskluzivnost manjša, prilagodljivost na spremembe je večja kot pri enklavi).

Skupnosti je mogoče opredeliti strukturne elemente (obseg, raven, formalna znanja itd.) in procese (vzajemnost, zaupanje, pripadnost, pretok itd.). Grundtvig je že v 19. stoletju izpostavil pomen svobode posameznika, ki v skupnosti ne sme biti omejena, ker se je –paradoksalno s formalno deklariranim in izpostavljenim pomenom skupnosti – dogajalo v vseh treh nedemokratičnih ideologijah 20. stoletja. Tudi slovenski prostor je bil z njimi močno prizadet. Zlasti starejša generacija

je še danes s tega vidika razdvojena v vsaj dva politična tabora, obenem pa tudi vsaj dva tipa življenjskih stilov (mestni, podeželski), ki vplivata na motivacijo in vključenost (v učenje, v razvoj). Raziskav na to temo je več in jih zaradi časovne in kadrovske omejenosti na tem mestu ne bomo posebej obravnavali. Nezaupanje v slovenski javnosti je posledica tudi teh procesov preteklega časa in ga je materialna blaginja ter na njeni podlagi bogate izobraževalne možnosti, tudi za odrasle, postopoma umirjala. Tako je blaginja prispevala k regeneraciji skupnosti na več ravneh, obenem pa tudi odlašala s premoščanjem razlik med tradicijo in modernizacijo, ob čemer se je razvila paleta vmesnih kombinacij.

Namen skupnosti je odvisen vsaj od tipa odnosov v skupnosti in od ravni skupnosti (mikro-mezo-makro-globalna skupnost). Možnosti za vzpostavljanje odnosov je danes več kot nekoč. Vendar so te možnosti osredotočene predvsem na interesne odnose, iz katerih lahko relativno hitro izstopiš tudi brez posledic. Za pristne skupnosti je značilen dialog, ne vedno besedni, in vztrajno vzpostavljanje pravičnih razmerij tudi v negativnih okoliščinah in ob negativnih izkušnjah, ki terjajo samoomejevanje, odgovornost, vzajemnost. Teoretiki teh značilnosti niso spregledali in jih drug za drugim navajajo kot ključno značilnost skupnosti, ki pa jo je v praksi pogosto težko doseči (npr. zaradi sebičnosti posameznikov, zaradi mobilnosti tako posameznikov kot večjih delov populacije). Ekonomski in politični priseljenci so primarne skupnosti močno spremenili, prav tako vzpostavljanje in prestavljanje državnih meja, kar se je na zahodni slovenski meji zgodilo vsaj petkrat v času življenja ene generacije. Namen mnogih skupnosti je zato lahko le regeneracija (Bogataj, 2012) in šele sekundarno ekonomski (npr. dohodek) Najpogosteje pa je več namenov hkratnih in med seboj pomešanih.

Mnogi izobraževalni programi sproščeno in dobronamerno prinašajo strokovne ugotovitve v lokalna okolja, pri čemer pa le delno ali pa sploh ne upoštevajo ključnih elementov skupnosti in njenega razvoja. Pomanjkljivost takih programov je njihova nespecifičnost, ponudba ne glede na posebnosti posameznih okolij in zunanost, nastanek in vstop v skupnost »od zunaj«. To pomeni, da ne spodbujajo notranjih procesov v teh okoljih, temveč jih na nek način »kolonizirajo«. S tem pa ne delujejo v smislu skupnostnega izobraževanja – kot ga opredeljuje Thompsonova (2002) – ki ga prakticira večina študijskih krožkov kot najstarejše in najbolj znane ter najbolj dokumentirane slovenske prakse IO in služijo predvsem kot prva faza razvoja izobraževalne ponudbe v skupnosti – njena motivacija, možnost regeneracije in okrepitve.

Razvoj skupnosti določajo notranji in zunanji dejavniki. Med notranjimi so značilnosti članov (udeležencev, elementov itd.) skupnosti, ki so se razvili pod vplivom zunanjih dejavnikov v daljšem času. »Pretekla izkušnja, dominantni verski in politični okviri ter družbene vloge, ki pogosto definirajo in oblikujejo pričakovanja članov skupnosti, so imperativ izobraževanja« (Ritchey, 2008 v Močnik, 2009). Nezadovoljene potrebe lokalne skupnosti kažejo na nerazvitost demokracije ali pasivnost krajanov, zakonodajno možna participacija ne zaživi (Močnik, 2009), kar se kaže »kot čakanje na spremembe, naslanjanje na vodilna telesa (lokalne) oblasti, ki po njihovem premalo naredijo za interese krajanov.«

Slovenska praksa učenja v skupnostih je bila skozi čas pod vplivom različnih geografskih in zgodovinskih okoliščin. V alpskem svetu je tip poselitve drugačen kot npr. v Istri, tudi zgodovinski razvoj pod vplivom drugih sosedov (Germani, Romani), kar se odraža v arhitekturi pa tudi

temperamentu. Zato je primer študijskih krožkov, ki je zagotovo le ena v paleti lokalnih praks, zanimiva, saj motivira za vključenost v različnih okoljih ter potrjuje definicijo Thompsonove, da **skupnostno izobraževanje** poteka z ljudmi, tam **kjer žive** in predstavlja **odziv** na njim (!) pomembne teme z učenjem. Pogosto je mešanica formalnega, neformalnega in priložnostnega učenja. Njegove vloge so različne (pomaga, povezuje, ustvarja veščine in znanja itd.) (Thompson, 2002). Predvidevamo, da »njim pomembne teme« ne določijo strokovnjaki, ampak skupnost sama ali – v najboljšem primeru – skupnost v sodelovanju s strokovnjaki. Žal pa je bila skupnost kot temeljna potreba človeka v preteklosti s strani različnih avtoritet po vsej Evropi močno instrumentalizirana, zato je šel njen razvoj v različne smeri. Pristna skupnost (Bahovec, 2005) je neformalna in lahko deluje tudi vzporedno formalnim skupnostim. Raziskave v zadnjem času pa se osredotočajo predvsem na analizo socialnih omrežij, ki jih je najlažje preučevati s pomočjo analize spletnih stikov. Tradicionalne skupnosti imajo bistveno daljšo dobo razvoja in so vezane na fizični prostor, pokrajino, zato definicije večinoma temelje na njihovih značilnostih. Ameriški avtorji pogosto ključne elemente definicij iščejo celo na drugih celinah in ne v lastnih skupnostih, saj so te zgrajene na drugačnih izhodiščih in so tudi relativno krajšega obstoja. Iskanje zgleda med anglosaškimi avtorji in okolji je potrebno interpretirati torej tudi s tega vidika, še zlasti, ker ima Slovenija v tem pogledu dobro prakso (Bogataj, 2012, Poljšak, 2011).

2.2 Učenje kot vseživljenjski proces

Knowles o **učenju v skupnosti** poudarja pomen bogatih učnih virov in motivacije (1913, v Slana 2009: 53). V devetdesetih letih tako učenje obravnavajo Brookfield (1990, v Slana 2009), ki njegov namen razbremenjuje ciljev (»ni nujno vedno opredeljen z natančno določenimi cilji«), prav tako kot Knowles poudarja več priložnosti za učenje ter z izkušnjami vpliva na boljše vrednotenje učenja. Brookfield učenje v skupnosti opredeljuje kot prostovoljno, samomotivacijsko, brez institucionalnega priznavanja, zunaj razredov (Velika Britanija!) in urnika akademskega leta (1990, v Slana 2009). Mc Givney-eva (1999) podobno opredeli, da gre za vpliven katalizator za spremembe in osebni razvoj. Gilchrist (2004, v Slana 2009) povezuje učenje v skupnosti z reflektivnimi pogovori in kritičnim dialogom ter ga imenuje aformalno učenje (Jelenc). Dražljaji so torej v skupnosti bolj raznoliki, intenzivni in obširni, zato socialno okolje, npr. na rezidenčni šoli (Velika Britanija!), dosega boljše rezultate. Gilchrist izpostavlja možnost srečevanja z drugačnimi načini razmišljanja o življenju, s pridobivanjem novih sposobnosti, občutkom identitete (2004 po ibid.). Proces učenja v skupnosti spodbuja sposobnost in pripravljenost za učenje – kako se učiti, prilagoditi, osmisлити množico informacij ter hkrati imeti sposobnost in pripravljenost hitro pridobiti nove spretnosti ter se znati prilagajati novim izzivom in situacijam – torej generične spretnosti (Devjak, Polak, 2007).

Sodelovalno učenje je učenje v manjših skupinah, v katerih delo zastavimo tako, da obstaja pozitivna povezanost med člani skupine, ko skušajo s pomočjo neposredne interakcije pri učenju doseči skupni cilj. Pri tem skupinskem delu se ohrani odgovornost vsakega posameznega člana skupine (Pekljaj, 2001 v Devjak, Polak, 2007). Učinkovito je, ker s socialno interakcijo (prosto izmenjavo mnenj in spoznavne spremembe) spodbuja socio-kognitivni konflikt (Piaget; v Devjak, Polak, 2007).

Učenje je lahko rezultat načrtovanja ali tudi ne (priložnostno, včasih pa naravno in evolucijsko (Day, 1999). Po eni strani participacija (npr. na volitvah v Evropi) pada, po drugi strani pa je za aktivno participacijo v družbi znanja in ekonomiji potrebnega vse več znanja. V

čem se torej pojem »učeca se skupnost« loči od sorodnih pojmov: učenje v skupnosti (Slana, 2009), skupnostno izobraževanje, sodelovalno učenje, vzgojna skupnosti (Šinkovec, 2009)?

Predvidevamo, da del odgovora lahko najdemo v namenu učenja, saj na njem temelji Delorsova definicija. **Namen učenja v skupnosti** je lahko interes posameznika (po koristih iz skupnosti, npr. preseganje osamljenosti, po informacijah, po varnosti itd.). Zato ni slučaj, da je element skupnosti čas, saj je v času namene mogoče preverjati ter po pozitivnih povratnih informacijah graditi zaupanje – element skupnosti, ki ga redkokateri teoretik tega področja izpusti iz svoje definicije.

2.3 DELOVNA OPREDELITEV POJMA UČEČA SE SKUPNOST

Za potrebe projekta EPUO smo pripravili delovna opredelitev učeče se skupnosti. Učeča se skupnost je skupina ljudi, ki jo opredelimo z naslednjimi značilnostmi:

- medsebojni odnosi, nastali v neposredni interakciji,
- dvosmeren tok komunikacije s posebnim oziroma na potek odločanja oziroma vpliva članov skupnosti na odločitve,
- skupen namen, cilj, ki ni vedno in primarno ekonomske narave, ampak je pogosto večplasten in vključuje tako preteklost kot usmerjenost v prihodnost (»pristna skupnost vključuje zgodovinski spomin in vizijo razvoja (Bahovec, 2005).
- socialna interakcija (prosta izmenjava mnenj in spoznavne spremembe) spodbujajo socio-kognitivni konflikt (Devjak, Polak, 2007), to je nasprotje med:
 - o individualnimi interpretacijami izkušenj članov skupnosti (v pristni skupnosti, ki omogoča svobodo posameznika (prim. Grundtvig), niso nujno enake (Bahovec, 2005)) in
 - o »zunanjsimi« npr. medijskimi interpretacijami iste situacije ali procesov. Gre torej za nasprotje med notranjimi in zunanjimi dejavniki, ki lahko sprožajo učenje.

Tako opredelitev potrjujejo tudi značilnosti tihega prenosa znanja v socialnih mrežah, ki je možno le, če se razvije zaupanje z osebnimi stiki, razmeroma trajno povezanostjo in skupno prakso (Ličen, 2012). Vse navedene značilnosti in elemente delovne definicije za projekt EPUO vsebuje model srenj, danes poimenovanih agrarne skupnosti, že omenjene slovenske prakse (Bogataj, 2012).

3. PRIMERI DOBRE PRAKSE

Slovenska praksa študijskih krožkov (Bogataj, 2012a, Planinc, 2009, <http://sk.acs.si>) je le eden od primerov, ki potrjuje mnoge opredelitve učenja v skupnosti. V njih je pogosto zaznati »toploto, skrb in vzajemno podporo v odnosih, ki nudijo ljudem možnosti, da pomagajo lastne ovire, se iz tega učijo

in gradijo svojo samozavest.« (Slana, 2009:54 po drugih avtorjih). Najbolj pomembna značilnost **učenja v skupnosti** je močna skupinska identiteta, aktivna udeležba in delovanje za skupno dobro (Wenger, 1998 v Tašner, 2009, pri Kump).

Med letoma 1997-2011 je bilo v kategoriji *Učeča se skupnost* 45 dobitnikov priznanj ACS, ki so relativno dobro porazdeljeni po regijah. Iz tega seznama nagrajencev smo za obdobje 2009-2011 v kategoriji, opredeljeni kot *Učeča se skupnost*, našli 9 primerov. V tem obdobju izrazito primanjkuje nagrajencev iz Notranjske vključno z Ilirsko Bistrico, s Kočevskega, Osrednje Slovenije in Primorske. Za podrobnejšo analizo smo zato izbrali tri primere po povsem tehničnih in ne-vsebinskih kriterijih, ki so naslednji:

- različni tipi ustanov (ne samo NVO, ne samo občine, ne samo posamezniki, ki so prispevali k učenju skupnosti ipd.),
- primeri, ki niso uporabljeni v drugih segmentih projekta ali pogosteje promovirani v okviru ACS projektov.

Ti primeri so: občina Razkrižje, Alojz Lipnik iz občine Solčava in Društvo kmečkih žena in deklet Sveti Jurij ob Ščavnici. V nadaljevanju so podrobneje predstavljeni.

3.1 Občina Razkrižje

Vir: <http://tvu.acs.si/priznanja/dobitniki/index.php?did=370&leto=2011>

Priznanje posamezniku/-ci, skupini, društvu, ustanovi, podjetju ali lokalni skupnosti za izjemne strokovne ali promocijske dosežke pri bogatitvi znanja drugih 2011
Občina Razkrižje in v njenem imenu Stanko Ivanušič, župan
Predlagateljica: Gimnazija Frana Miklošiča Ljutomer

Občina Razkrižje je ena manjših občin v Sloveniji. Velika pa je glede na število projektov, ki jih izvaja in glede na število udeležencev, ki v teh projektih sodelujejo. Z različnimi izobraževanji in z gradnjo osnovne, za večino samo po sebi umevne, infrastrukture, dvigujejo kvaliteto življenja posameznikom. V skrbi za naravno in kulturno dediščino se občanke in občani povezujejo in sodelujejo v projektih, ki so zanimivi turistom. V tem pa je Občina Razkrižje ogromna.

3.2 Alojz Lipnik Iz Solčave:

Vir: <http://tvu.acs.si/priznanja/dobitniki/index.php?did=335&leto=2010>

Priznanje posameznikom/-cam za izjemne učne uspehe in bogatitev lastnega znanja 2010
Alojz Lipnik iz Solčave
Predlagatelj: Jože Prah

Solčavsko je leta 2009 prejelo prestižno nagrado Evropske komisije EDEN - *Evropska destinacija odličnosti*. Veliko zaslugo pri tem ima prav *Alojz Lipnik*, inženir gozdarstva, domoljub in župan Občine Solčava. Svojo usposobljenost za mentorja študijskih krožkov in drugo neformalno znanje, s katerim nenehno nadgrajuje svojo formalno izobrazbo, zna izkoristiti za povezovanje ljudi v občini. Predvsem pa prispeva k razumevanju in spoštovanju načel trajnostnega razvoja.

Oče štirih otrok je na naravo navezan že vse svoje življenje. O sebi pravi: *»Moje delo, ki se udejanja v številnih projektih, se je začelo z izobraževanjem za mentorja študijskih krožkov.«* K sodelovanju v študijskih krožkih je pritegnil raztresene visokogorske kmete in jih tako navdušil, da je njihovo sodelovanje preraslo v društvo. Na delavnicah in seminarjih je vedno dejaven udeleženec, pa tudi voditelj, moderator in predavatelj. Zasnoval in vodil je več uspešnih domačih in mednarodnih projektov, kot so: *Solčavski gorski les, Turistična infrastruktura Solčavskega, Delta - reševanje prometa v turističnih območjih, Nature Experience, Stara & Nova Rinka idr.*

Alojz se z novim znanjem, ki ga je pridobil v študijskih krožkih, loteva tudi županskih nalog. Ve, kaj je dialog. Zna poslušati in najti močno plat vsakega občana oziroma sodelavca. V razvojnih načrtih daje vseživljenjskemu učenju osrednji pomen. Solčavske visokogorske kmetije so svojo izvirno turistično ponudbo zasnoval v študijskih krožkih. Sad dela v krožkih je tudi Solčavska panoramska cesta, ki te kmetije povezuje. V resnici je razvojna vizija *Alojza Lipnika* zahtevna in zasnovana dolgoročno. Posebno mesto v njej zavzema skrb za mlade, zato že pripravlja občinski podjetniški inkubator in spodbude za mlade družine, saj se zaveda, da brez njih ne bo prihodnosti.

3.3 Društvo kmečkih žena in deklet Sv. Jurij ob Ščavnici

Vir: <http://tvu.acs.si/priznanja/dobitniki/index.php?did=327&leto=2009>.

Priznanje skupini za izjemne učne uspehe in bogatitev lastnega znanja 2009

Društvo kmečkih žena in deklet Sv. Jurij ob Ščavnici

69 članic; predsednica društva: Ema Lančič

Predlagateljica: Gimnazija Frana Miklošiča Ljutomer

»Naše vodilo je: Le uči se, da boš kmetica!« (Stanka Korbar, članica društva)
V Občino Sv. Jurij ob Ščavnici je povezanih 28 vasi z okrog tri tisoč prebivalci. Ta del Prlekije je dal več znamenitih mož, ki so pomembno vplivali na politično in kulturno zgodovino Slovencev, od dr. Antona Korošca, prek Edvarda Kocbeka do dr. Vekoslava Grmiča in mnogih drugih. Na svoje korenine so torej domačini upravičeno ponosni, zato pa tudi odločni, da ohranijo in predajo mladim rodovom tudi mnoga druga, že skoraj pozabljena ljudska znanja. Pri ohranjanju tradicionalnih znanj in veščin je najbolj dejavno Društvo kmečkih žena in deklet Sv. Jurij ob Ščavnici. V društvu je dejavnih 55 žensk različnih starosti iz okoliških vasi.

Članice se posvečajo učenju in obujanju starih, tradicionalnih znanj in kmečkih opravil. Znanje izmenjujejo in ga preizkušajo v praksi na rednih tedenskih srečanjih, pa tudi na tematskih delavnicah, predvsem v zimskem času, ko je manj dela na kmetijah. Delavnice prirejajo tudi na Gimnaziji Frana Miklošiča v Ljutomeru, kjer so v minulem letu spoznavali gojenje koruze in se učili veščin izdelovanja predmetov iz ličja. Ženske so zapisale tudi recepte za pripravo živil iz koruzne moke in zdroba. Recepte so zbrale v lični knjižici, ki jo bodo objavile na spletni strani svojega društva. To dokazuje, da usvajajo žene iz Sv. Jurija ob Ščavnici tudi sodobna znanja, kakršno je na primer delo z računalnikom in urejanje spletnih strani. Pred ničemer se ne ustavijo. Ko ugotovijo, da za nov korak v njihovem razvoju potrebujejo novo znanje, ga pridobijo in ga tudi druga drugi posredujejo.

Nekatere članice so svoje veščine izpopolnile do te mere, da so pridobile certifikat za *Izdelek domače in umetnostne obrti*. To ni le pomemben dokaz kakovosti izdelkov (pirhov/remenic, suhih šopkov ...), temveč tudi vir dodatnega zaslužka za večje oblikovalke in prispevek k promociji občine, saj - kot pravi župan Anton Slana: »občina uporablja njihove prestižne izdelke za poslovna darila!« in dodaja: »Poleg tega članice društva svoja znanja prenašajo na učence tukajšnje osnovne šole. Z izrednim zanimanjem te mlade generacije sprejemajo ta stara vedenja in seveda je pomembno, da se to ohranja.« Na pomladni Velikonočni razstavi vse izdelke, ki so jih naredile pozimi, razstavijo, in tako obogatijo tudi širšo javnost.

Emma Lančič, predsednica društva, dodaja, da se ženske v zimskem času družijo vsak ponedeljek. »So tako talentirane! Ene znajo tako lepe reči narediti, da je kar za pohvaliti,« ni mogla skriti navdušenja.

3.4 Analiza primerov glede na teoretske opredelitve

Preglednica 1: Elementi definicije za izbrane tri primere

	Primer 1 Občina Razkrižje	Primer 2 Alojz Lipnik. Župan Solčave	Primer 3 Društvo kmečkih žena in deklet Sv. Jurij ob Ščavnici (50 članic)
Lokacija	Manjša Pomurska občina ob hrvaški meji; Subpanonska regija	Savinjska regija; visokogorske kmetije; Alpska regija	Pomurska občina v med MB in Ljutomerom Subpanonska regija
Čas trajanja	Samostojna občina od leta 1998 dalje	Samostojna občina od leta 1850; cesta v Savinjsko dolino šele 1894, prej peš navezava na Železno Kaplo; v okviru samostojne Slovenije je bila občina ustanovljena leta 1998.	Društvo ustanovljeno 1992
Za skupnost v izbranem	Občina	Občina	Društvo, katerega članice so iz večine vasi

primeru razumemo			
Velikost in struktura skupnosti:	Občina ima 1.344 prebivalcev v 6 vaških naseljih;	Občina ima 516 prebivalcev v 4 vaških naseljih; v enem naselju (Solčava) 214 prebivalcev, ostali pa so razpršeni v še 3 manjša naselja in v posamične kmetije in skupine večjih kmetij.	V občini je 3000 prebivalcev v 28 vaseh
Struktura skupnosti	Vse generacije – povprečna starost je 41 let; po zaposlitvenem statusu prevladujejo kmetje.	Na visokogorskih kmetijah so prisotne vse generacije, v (edinem večjem) kraju pa nasledstvo v gospodinjstvih ni zagotovljeno, ker manjka mlajših od 25 let;	Vse generacije od 37 do 80 let; le ženske – kmetice, upokojenke, uslužbenke.
Elementi definicije			
ODNOSI	Močno povezani - župan je močno povezovalen, v tečajih predvidoma na gimnaziji in LU tedensko, v NVO sodelujejo vse generacije; → glej vrstico »učenje«	45 kmetij je oddaljenih od kraja, na večini kmetij žive vse generacije; povezava s krajem le tedensko; neprekinjeno delovanje ŠK od leta 1998 dalje; v Solčavi primanjkuje mladih, zato posebna skrb za mlade in za trženje lokalnih pridelkov in izdelkov v Centru Rinka;	Aktivna NVO: redna tedenska srečanja, tematske delavnice, predvsem v zimskem času, ko je manj dela na kmetijah; samo ženske; <i>Povezanost z občino /županom - občina uporablja njihove prestižne izdelke za poslovna darila</i>
POBUDE in PRETOK IDEJ	Odnos je demokratičen; se povezujejo in sodelujejo; pobude dajejo župan, člani društev, prebivalci.	Postopoma se povezujejo; župan pridobiva projekte za razvoj kraja in vanj vpenja večje, prej relativno samostojne enote; pri vodenju uporablja veččine iz TU _{ŠK}	Odnos je demokratičen; se povezujejo in sodelujejo. Pobude dajejo članice društva župan ima povezovalno vlogo s članicami in s prebivalci.
UČENJE	Vsebine: Tuji jeziki, računalništvo (starejši), Živimo zdravo, socialno varstveni program Domačija, Turistično naravoslovno društvo - kulturne prireditve (Božična noč); Obseg: aktivnih 150 ljudi;	Vsebine: ŠK (turistična ponudba solčavskih visokogorskih kmetij); Panoramska cesta med kmetijami); drugi domači in medn. projekti: Solčavski gorski les (Interreg), Turistična infrastruktura Solčavskega, Delta - reševanje prometa v turističnih območjih, Nature Experience, Stara & Nova Rinka idr.	Vsebine: Učijo se ena od druge; gojenje koruze in se učili veščin izdelovanja predmetov iz ličja; izdana knjižica z recepti za pripravo živil iz koruzne moke in zdroba; nekatere prejele certifikat za <i>Izdelek domače in umetnostne obrti</i> (pirhov/remenic, suhih šopkov); Delo z računalnikom in

	glasbena skupina; Pobuda: prebivalci in župan	Obseg: Župan je udeleženec in mentor ŠK hkrati; Pobuda: župan in sodelavci ter prebivalci dajejo pobude.	urejanje spletnih strani Obseg: aktivnih 50 članic (včasih več, včasih manj). Pobuda: večinoma so pobudnice članice, nekaj tudi z gimnazije.
IDENTITETA	Identiteta obstaja; župan in prebivalci sami jo vzpostavljajo, Župan ima pri tem močno vlogo;	Identiteta obstaja; Župan ima pri tem močno vlogo – goji s pozornostjo/vključenostjo občanov vseh starosti; to načelo je vgradil v Strategijo razvoja;	Identiteta močna; ohranijo in predajo mladim rodovom tudi mnoga druga, že skoraj pozabljena ljudska znanja;
PRETEKLOST	Poznajo in gojijo; Izražajo z oblikovanjem muzeja na prostem v obliki naselbine, kjer prikazujejo življenje nekoč;	Poznajo in gojijo z oblikovanjem predstavitve (muzejska soba v Centru Rinka, eksponati, film in terenski objekt);	Da; učenje in obujanje starih, tradicionalnih znanj in kmečkih opravil
PRIHODNOST	Vizija: z ohranjanjem kulturne in naravne dediščine privabiti turiste; kulturne prireditve - del prireditev izključno za domačine/ohranjanje, posodabljanje identitete	Vizijo imajo - Trajnostni razvoj; turizem; občinski podjetniški inkubator za spodbudo mladih družin; del prireditev izključno za domačine/ohranjanje in posodabljanje identitete; v Strategiji razvoja je ta poudarek tudi zapisan; zavračajo večje tuje investicije, ker bi dolgoročno dobiček odtekal iz kraja; močno vključujejo zunanje strokovnjake;	Prenašajo znanje na mlade v sodelovanju s šolo; turizem – Velikonočna razstava; del prireditev izključno za domačine/identiteto
Vodenje skupnosti	Volitve župan (2010: 61.94%, najmanj tretji mandat)	Volitve župan (2010: 100 %), drugi mandat;	Predsednica društva; izberejo jo članice društva (sedanja je v tej vlogi že 13 let)

Povzetek spoznanj

V analizi vseh treh primerov dobrih praks ugotavljamo, da so vse tri lokalne skupnosti sodijo po številu prebivalcev med manjše občine v Sloveniji. Iz primerjave je prav tako razvidno, da so izjemno aktivne in da je njihov razvoj oprt na lokalne posebnosti in identiteto. Občani in občinska uprava z županom na čelu so inovativni in pogumni ter za razvoj občine oblikujejo vizijo in z njo povezano vrsto izvernih prijemov, ki temeljijo na krajevni identiteti in posebnostih občine ter tvorijo temelj za boljši razvoj v prihodnosti. Poudariti velja, da v vseh treh skupnostih obstajajo demokratični odnosi, ljudje se spoštujejo in se povezujejo ter sodelujejo. Na podlagi dostopnih virov smo ugotovili, da v

izbranih primerih skupnostno učenje poteka tako v družtvih kot v lokalni skupnosti. Izbrani primeri tudi kažejo pomembno vlogo študijskih krožkov, in sicer za delovanje skupnosti in za kulturo vodenja. Samouresničevanje posameznika, medgeneracijsko učenje ter prostovoljstvo so sestavni del opisane dinamike opisanih učečih se skupnosti.

4. ZAKLJUČKI

Pregled literature, dostopne s pomočjo knjižnice ACS ter analiza primerov dobre prakse TVU, omogočajo zaključek, da v Sloveniji razpolagamo s številnimi primeri dobrih praks skupnosti in skupnostnega učenja.

Teorija in praksa sta redko povezani, kar smo skušali doseči z našo analizo. Naše izhodišče je bila realnost, ne pa številni med seboj le rahlo različni pojmi iz literature, ki strukturo in procese v skupnosti opisujejo. Ključni del analize so zato izbrani primeri. Izbrani so bili sicer z drugim namenom (predstavitev dobitnikov ACS priznanj) in pred pripravo definicije (obdobje 2009-2011), vendar pa na podlagi kriterijev, uporabnih tudi za našo analizo.

Izbrane primere smo primerjali z delovno definicijo, oblikovano na podlagi literature. Na tej podlagi podajamo za projekt EPUO tudi zaključno opredelitev.

4.1 DEFINICIJA UČEČE SE SKUPNOSTI za projekt EPUO

Pojem učeča se skupnost sestavlja samostalnik **skupnost** in pridevnik **učeča se**. Poudarja torej skupnost, zato velja privzeti opredelitev značilnosti skupnosti (povezava med člani skupnosti, dvosmerni tok med njimi, skupna identiteta). Med skupino in skupnostjo obstaja bistvena razlika, ki jo določa čas. Za enkrat časovnega okvira ne moremo natančno opredeliti, nakazuje pa se navezava na več generacij, saj smo jo zaznali že v samem imenu enega od naših primerov. Prav tako ne moremo opredeliti velikosti skupnosti, čeprav primeri nakazujejo velikostni red do 1500 ljudi. Definicija skupnosti, še bolj pa njene razlage, poudarjajo procese med elementi skupnosti, torej dinamiko skupnosti, njene spremembe. Cilj projekta nas usmerja le v tiste skupnosti, ki vsebujejo učno dinamiko, torej impulz v obliki konflikta med posameznikovo interpretacijo njegove izkušnje in interpretacijo, ki za isto izkušnjo velja v njegovem okolju. Med analiziranimi tremi primeri sta dva primera mešanih skupnosti in en primer interesne skupnosti. Na tej podlagi predlagamo za projekt EPUO naslednjo delovno opredelitev *učeče se skupnosti*:

Učeča se skupnost so med seboj daljše časovno obdobje povezani ljudje, med katerimi so se z osebnimi stiki razvili posebni medsebojni odnosi, v katerih vsi vplivajo na odločitve in pravila delovanja skupnosti.

Z učanjem, in sicer priložnostnim, neformalnim in formalnim (npr. ob druženju, v ŠK ali v šoli), se skupnost samouresničuje in med generacijami ohranja svojo skupno identiteto. Identiteta skupnosti vključuje ekonomski vidik (gospodarnost) in neekonomski vidik (solidarnost, prostovoljstvo, skupnostni simboli), ki morata biti uravnotežena, ker se le tako lahko uresničuje odgovornost do skupnosti in virov za njeno preživetje. Skupna identiteta vključuje tako preteklost skupnosti (npr. zgodovinski spomin) kot njeno usmerjenost v prihodnost (skupna vizija).

PRILOGA:

Seznam dosedanjih dobitnikov priznanj ACS v kategoriji *Učeča se skupnost*:

POSOŠKI RAZVOJNI CENTER, učeča se skupina znotraj učeče se lokalne skupnosti, ACS 2013

SKUPINA PO-MOČ POMURSKE REGIJE, povezovanje, solidarnost, prostovoljstvo; PRIZN 2011

LU AJDOVŠČINA, učeča se ustanova&lokal.skup., PRIZN 2011 ter **PUM AJDOV.**, PRIZN 2002

OBČINA RAZKRIŽJE, učeča se lokalna skupnost, PRIZN 2011

ALOJZ LIPNIK, župan Solčave, vodi občino po načelih delovanja ŠK, PRIZN 2010

PUM pri LU Radovljica, učeča se skupina, spoštovanje drugačnosti, PRIZN 2010

NATALIJA PLANINC, mentorica ŠK, PRIZN 2009 ter **ŠK OHRANJANJE DEDIŠČINE**, PRIZN 2004

LJUDSKI PEVCI IZ SVIBNEGA, medgeneracijsko učenje v lokalni skupnosti, PRIZN 2009

DRUŠTVO KMEČKIH ŽENA IN DEKLET SV. Jurij ob Ščavnici, skupnostno učenje, PRIZN 2009

MARJAN ČENAR iz MS, mentor ŠK, medgeneracijsko učenje, ranljive skupine; PRIZN 2009

ŠK MALA GORA iz Kamenj, medgen. učenje, učenje v lok. skupnosti, povezov., PRIZN 2008

PROSTVOLJNI KULTURNI MEDIATORJI v Loškem muzeju, učenje za prostovolj., PRIZN 2008

SKUPINA UMETNOST PRIPOVEDOVANJA, U3ŽO LJ, prostovoljstvo v kulturi, PRIZN 2008

DELOVNA SKUPINA 'PROJEKT ZA ŽIVLJENJE', učenje za prostovolj. v zdravstvu, PRIZN 2008

BLAŽ KUŽNIK iz LJ, PRIZN 2007 in **SKUPINA ZA SAMOZAGOVORNIŠTVO** iz Drage pri Igu, spoštov. drugačnosti, skupnostno učenje oseb z motnami v duševnem razvoju, PRIZN 2002

SKUPINA ŽAR pri društvu Most, U3ŽO Ajdovščina, učeča se skupina v kulturi, PRIZN 2007

ŠS RAČUNALNIŠTVO VIII., U3ŽO MS, učeča se skupina z elementi skupnosti, PRIZN 2007

DRUŠTVO LIK iz Izole, učeča se skupina v kulturi z elementi skupnosti, PRIZN 2007

DRUŠTVO ONKOLOŠKIH BOLNIKOV SLOVENIJE, učenje za zdravje, prostov., PRIZN 2006

METKA ZUPANEK, U3ŽO Domžale; skupina, lok. skupnost, prostov., medgener., PRIZN 2006

MARIJA SUŠNIK z Bizeljskega, prostovoljstvo v kulturi in turizmu, lokalni razvoj, PRIZN 2006

Dr. ANICA MIKUŠ KOS, medgener. učenje za pomoč žrtvam vojn, prostovoljstvo; PRIZN 2006

JOŽE KOPEINIG iz Tinj (A), učenje v lokalni oz. nacionalni skupnosti na Koroškem; PRIZN 2006

SKUPINA VRTAČARJI iz Lesc, učeča se lokalna skupnost; PRIZN 2005

KD IVAN GRBEC, Škeden pri TS (I), učeča se lokalna in nacionalna skupnost, PRIZN 2005

ŠK TIŠINA, Prekmurje, učeča se lokalna skupnost, učenje v kult., ekologija; PRIZN 2005

KOMUNALNO PODJETJE VRHNIKA, učeče se podjetje z el.učeče se lokalne sk.; PRIZN 2005

ŠK ZA NEMŠKI JEZIK, U3ŽO LJ, učeča se interesna skupina, prostovoljstvo; PRIZN 2004

ŠK BESEDA SLOVENSKE ISTRE, Marezige, učeča se skupina(-nost) v kulturi; PRIZN 2004

JOŽE PRAH, mentor ŠK iz Sevnice, gozdarski ing., spodbuj. skupnostnega učenja; PRIZN 2004

ŠK GRAŠČINSKI PARKI ŠALEŠKE DOLINE, U3ŽO VELENJE, skupn. učenje v kulturi; PRIZN 2004

Mag. VIKTORIJA BEVC iz LJ, skupn. učenje za kakovostno življenje v družini; PRIZN 2004

DRUŠTVO ZRELI VEDEŽ s Ptuja; ŠK, skupn. učenje v kulturi, v naravi; medgener.; PRIZN 2003

SKLAD MITJA ČUK – ONLUS, Opčine, skupn. učenje v lokalni skup., posebne pot., PRIZN 2003

JOŽEK HORVAT MUC iz MS, učenje v romski skupnosti, učenje v kulturi, prostov., PRIZN 2002

ŠK-JI pri LU SLO. BISTRICA, skupinsko učenje s podr. kulturne dediščine & zasl.; PRIZN 2002

U3ŽO VELENJE, skupinsko učenje, lok. skupnost, medgenerac. učenje v kulturi; PRIZN 2002

ZVEZA TABORNIKOV SLOVENIJE, skupn. učenje v naravi, medgen. uč., veščine; PRIZN 2002

DRUŠTVO ZA RAZVOJ PODEŽELJA KAPELE, učenje v lok. skupnosti, kmetijstvo; PRIZN 2001

NEVENKA JELEN iz Šempetra; VŽU na podež., ŠK, lok. sk., društvo km.žena, etno; PRIZN 2000

INTERESNA SKUPINA PODEŽELSKIH ŽENA Predmeja, ŠK, turizem, etno; PRIZN 2000

ŠK NAREDIMO NAŠ KRAJ LEPŠI, KNEŽAK; učenje v lok.sk., turizem, ekologija; PRIZN 2000

TŠD KOSTEL, učenje v društvih in v lok.sk., ekologija, turizem, razvoj; PRIZN 2000

PROJEKTNA SKUPINA za peko kruha in peciva, Škof. Loka; etno, zasl.v turizmu; PRIZN 1999

KULTURNO-UMETNIŠKO in IZOBRAŽEV. DRUŠTVO 'POC' Ajdovščina; ŠK, kultura; PRIZN 1989

KRAJEVNA SKUPNOST DREŽNICA, lok. skupnost, uč. za razvoj, etno/eko-turizem; PRIZN 1997

4. LITERATURA IN VIRI

1. Bahovec, I. (2005). Skupnosti: teorije, oblike, pomeni. Ljubljana: Sophia.
2. Bogataj, N. Model delovanja slovenskih agrarnih skupnosti. V: Rodela, R. (ur) (2012). Soupravljanje naravnih virov: vaške skupnosti in sorodne oblike skupne lastnine in skupnega upravljanja. Wageningen: Wageningen University and Research Centre.
3. Bogataj, N. Razmislek o kulturnih ozadjih dela slovenskih študijskih krožkov. V: Bogataj, N. (ur) (2012). Študijski krožki: iz korenin k novim izzivom za življenje v skupnosti. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
4. Černalogar, S. (2008). Diplomsko delo: Interakcijsko izobraževanje za razvoj lokalne skupnosti. Na primeru analize programa Usposabljanje za življenjsko uspešnost – Izzivi podeželja na Ljudski univerzi Ajdovščina v letu 2007. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
5. Devjak, T., Polak, A. (2007). Nadaljnje izobraževanje in usposabljanje delavcev v vzgoji in izobraževanju. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
6. Hoskins, B. in sod. (2010). Making Lifelong Learning Tangible! The ELLI Index Europe 2010. Gutersloh: Bertelsmann Stiftung.
7. Jeriček, H. (2003). Med skupnostjo in sistemom. Ljubljana: Vzgoja, leto 5, št. 17 (1), str. 10-12.
8. Kucler, S. (2012), Vrnimo življenje v naše vasi - mednarodna delavnica v programu Grundtvig. V: e-Novičke december 2012, str. 7.
9. Ličen, N. (2012). Model skupnosti prakse in situacijsko učenje. V: Andragoška spoznanja, letnik 18, št. 3, str. 10-24.
10. McGivney, V. (1999). Informal learning in the community. Leicester: National Institute of Adult Continuing Education.
11. Močnik, V. (2009). Skupnostno izobraževanje kot nova oblika izobraževanja odraslih na podeželju. V: Andragoška spoznanja, letnik 15, št. 4, str. 52-63.
12. Peklaj, C. in sod. (2001). Sodelovalno učenje ali kdaj glav več ve. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
13. Slana, K. (2009). Diplomsko delo: Učenje in skupnost na danski ljudski visoki šoli. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
14. Šinkovec, S. (2009). Vzgojna skupnost. Ljubljana: Vzgoja, Leto 11, št. 42 (2), str. 1.
15. Kump, S. Krepitev skupnosti s pomočjo medgeneracijskih programov učenja. V: Tašner, V., (ur) (2009). Brez spopada: kultur, spolov, generacij. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
16. Thompson, J. (2002). Community education and neighbourhood renewal. Leicester: National Institute of Adult Continuing Education.
17. Wenger, E. (1998). Communities of Practice: Learning, Meaning, and Identity. Cambridge, Mass: Cambridge University Press.
18. Žalec, N. (2011). Značilnosti učenja v programih Projektno učenje za mlade in Usposabljanje za življenjsko uspešnost. V: Javrh, P. (ur) (2011). Obrazi pismenosti: spoznanja o razvoju pismenosti odraslih. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.

Spletne strani:

1. Andragoški center Slovenije. Teden vseživljenjskega učenja: Dobitniki priznanj ACS za promocijo učenja in znanja (stanje leta 2012). Dostopno prek: <http://tvu.acs.si/priznanja/dobitniki/index.php?did=326&leto=2009> (20. 12. 2012).

2. Kamra – digitalizirana kulturna dediščina slovenskih pokrajin. Poljšak, J. (2011). Agrarna skupnost Hrušica (stanje leta 2012). Dostopno prek:

<http://www.kamra.si/Default.aspx?module=7&id=11226> (19. 12. 2012).

